

RAAP-RAPPORT 5682

Sint Antoniusstraat 17 te De Mortel

Gemeente Gemert-Bakel

Bouwhistorisch onderzoek: een bouwhistorische
inventarisatie

Archeologie | Cultuurhistorie | Erfgoed

Colofon

Titel: Sint Antoniusstraat 17 te De Mortel, gemeente Gemert-Bakel; Bouwhistorisch onderzoek: een bouwhistorische inventarisatie

Versie: 13-02-2022

Auteur:

Projectcode: GEMSI2

Bestandsnaam: RAAPrap_5682_GEMSI2_20220213

Bijdrage:

Autorisatie:

ISSN: 0925-6229

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2022

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Er is geen verklaring ontvangen van het bevoegd gezag omtrent goed- of afkeuring van het rapport.

Samenvatting

In opdracht van [REDACTED] heeft RAAP op 17 januari 2022 een bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd in de vorm van een bouwhistorische inventarisatie van een boerderij aan Sint Antoniusstraat 17 in De Mortel (gemeente Gemert-Bakel). De boerderij staat op dit moment leeg. Men is voornemens om de boerderij te splitsen. De bevoegde overheid wil voorafgaand aan de ontwikkeling van de betreffende boerderij een bouwhistorische rapportage ontvangen, om vast te stellen of er cultuurhistorische waarden aanwezig zijn. Om de cultuurhistorische waarden in kaart te brengen is gekozen voor een bouwhistorische inventarisatie.

Het pand Sint Antoniusstraat 17 ligt net ten noorden van het dorp De Mortel ter hoogte van de splitsing van Koolhof en de Sint Antoniusstraat. Op de kadastrale kaart van de gemeente Gemert-Bakel staat de boerderij als H2222 aangegeven. Het onderzoeksobject ligt op een boerenerf dat aan de zuidzijde grenst aan de Koolhof en aan de oostzijde aan de Sint Antoniusstraat. Aan de west- en noordzijde is het erf omgeven door akkers. Het onderzoeksobject betreft een L- vormige boerderij waarvan het bedrijfsgedeelte parallel en het woongedeelte haaks op de Sint Antoniusstraat georiënteerd ligt. Aan de achterzijde van de boerderij is een grote losstaande schuur aanwezig. Ten westen van het woongedeelte van de boerderij bevindt zich een kleine losstaande schuur.

Het onderzoeksobject betreft een tot dwarshuisboerderij uitgebouwde krukhuisboerderij. Een krukhuisboerderij is een boerderij van het hallenhuis type met een dwars geplaatst woonhuis, dat naar één kant is uitgebouwd waarbij een L-vormige plattegrond ontstaan is. Vervolgens is het woonhuis nog een keer naar het oosten uitgebouwd wat geresulteerd heeft in de huidige dwarshuisboerderij.

De dwarshuisboerderij kan opgedeeld worden in bouwvolume A, B en C. Bouwvolume A is het rechthoekige bedrijfsgedeelte met oude gebinten. Bouwvolume B betreft het rechthoekige woongedeelte. Het schuurgedeelte dat aan de woning is vast gebouwd tussen 1964 en 1990 wordt tot bouwvolume C gerekend.

De hoofdindeling zoals nu aanwezig is in drie hoofdfases tot stand gekomen. In de eerste fase wordt nog voor 1832 de hoofdvorm van een hallehuis tot een krukhuisboerderij omgevormd. Vervolgens wordt deze krukhuisboerderij omgebouwd naar een dwarshuisboerderij in 1877. Dan wordt in 1941 het bedrijfsgedeelte naar buiten uitgebouwd en verdwijnt de ingang op de kopse kant waarbij een pseudo langgevel boerderij ontstaat, maar wel nog met de oude gebinten. Als laatste worden na 1964 de twee aparte kappen bij het woongedeelte tot één grotere kapconstructie samengevoegd.

Bedrijfsgedeelte

Er is sprake van een langgevelboerderij met de indeling van een hallehuisboerderij met zes historische (ankerbalk) gebinten met bijbehorende slieten die een grote ouderdom zou kunnen hebben. De achtergevel is mogelijk nog een oorspronkelijke gevel die zich achter de jongere klampmuur bevindt. De kopgevel heeft op basis van een zeer jonge datering geen monumentwaarde en de uit 1941 daterende langgevel aan de straatkant is ontstaan door een ontwikkeling tot langgevelboerderij. De oorspronkelijke kapconstructie is vervangen door een gordingenkap in 1941. Er is dan ook geen sprake meer van een historische kapconstructie.

Woongedeelte

Bij het woongedeelte is sprake van een dwarshuis dat in de kern van voor 1832 dateert, maar in zijn huidige vorm vooral in 1877 ontstaan is. Er is een historische balklaag aangetroffen met vloerdelen die deels uit de 19de eeuw dateert en deels uit de 18de eeuw. Ook hier is de oorspronkelijke kapconstructie vervangen door een gordingenkap na 1964. Er is dan ook geen sprake meer van een historische kapconstructie. De interieur elementen die nu zijn aangetroffen dateren uit de 19de eeuw of uit de eerste helft van de 20ste eeuw.

Op basis van de bouwhistorische inventarisatie kan geconcludeerd worden dat dat er sprake is van geconstateerde en vermoede monumentwaarden in het pand aan Sint Antoniusstraat 17 in De Mortel. Er is sprake van een historische gelaagdheid die naar voren komt in het bureauonderzoek en de aanwezige bouwelementen. De gaafheid van de dwarshuisboerderij is groot

Geadviseerd wordt om in de verdere planvorming een uitgebreider bouwhistorisch onderzoek te laten doen. Van belang is vooral het in beeld brengen en documenteren van de oorspronkelijke gebintconstructie, die in het bedrijfs gedeelte en mogelijk nog in het woongedeelte aanwezig is. De datering van de gebintconstructie door middel van dendrochronologisch onderzoek wordt aangeraden. Dit zal meer inzicht verschaffen in de ouderdom en de cultuurhistorische waarde van de constructie in het bijzonder en het onderzoekspand in zijn geheel.

Figuur 1. Onderzoekspand Sint Antoniusstraat 17 in De Mortel, gezien vanuit het zuidoosten.

Inhoud

Samenvatting	3
Inhoud.....	5
1 Inleiding	6
1.1 Kader	6
1.2 Administratieve gegevens.....	7
1.3 Doelstelling	7
1.4 Methode	7
2 Bureauonderzoek	8
2.1 Landschappelijke en historische context	8
2.2 Bouwgeschiedenis	9
3 Bouwhistorisch onderzoek	14
3.1 Bouwmassa	14
3.2 Gevels.....	14
3.3 Ruimtelijke indeling.....	19
4 Conclusies en advies.....	25
Literatuur	27
Overzicht van figuren, tabellen, bijlagen en appendices	28

1 Inleiding

1.1 Kader

Figuur 2. Locatie van het onderzochte pand net ten noorden van De mortel.(rode kader).

Aanleiding

In opdracht van [REDACTED] heeft RAAP op 17 januari 2022 een bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd in de vorm van een bouwhistorische inventarisatie van een boerderij aan Sint Antoniusstraat 17 in De Mortel, gemeente Gemert-Bakel (figuur 2). De boerderij staat op dit moment leeg. Men is voornemens om de boerderij te splitsen. De bevoegde overheid wil voorafgaand aan de ontwikkeling van de betreffende boerderij een bouwhistorische rapportage ontvangen, om vast te stellen of er

cultuurhistorische waarden aanwezig zijn. Om de cultuurhistorische waarden in kaart te brengen is gekozen voor een bouwhistorische inventarisatie..

1.2 .Administratieve gegevens

Type onderzoek	Bouwhistorische inventarisatie
Opdrachtgever	
Bevoegde overheid	Gemeente Gemert-Bakel
Plaats	De Mortel
Gemeente	Gemert-Bakel
Provincie	Noord-Brabant
Centrumcoördinaten (X/Y)	177752/394784
Toponiem	Sint Antoniusstraat 17
Kadastrale gegevens	H2222
Oppervlakte plangebied	1462 m ²
Onderzoeksperiode	17-01-2022-17-01-2022
Uitvoerder	RAAP Zuid
Projectleider	
Bijdrage	
RAAP-projectcode	GEMSI2

Tabel 1. Administratieve gegevens.

1.3 Doelstelling

De doelstelling van de bouwhistorische inventarisatie is het vaststellen van eventuele cultuurhistorische waarden van de boerderij. Om de cultuurhistorische waarde van het pand te kunnen bepalen, wordt informatie verzameld over de bouw- en ontwikkelingsgeschiedenis van het pand. Een waardestelling maakt geen onderdeel uit van dit onderzoek.

1.4 Methode

Door middel van een bureauonderzoek op basis van kadastraal kaartmateriaal uitgevoerd door [REDACTED], is inzicht verkregen in de bouwfaserings- en bewonersgeschiedenis van het onderzoekspand (Hoofdstuk 2). Het bureauonderzoek is vervolgens aangevuld met een beknopt bouwhistorisch onderzoek op locatie, waarbij de buitenkant van het onderzoekspand fotografisch vastgelegd (Hoofdstuk 3). Waar mogelijk is ook de binnenkant van het pand globaal vastgelegd. De geconstateerde en vermoede monumentwaardes worden vervolgens geïnterpreteerd en resulteren in een conclusie en advies (Hoofdstuk 4).

2 Bureauonderzoek

2.1 Landschappelijke en historische context

Figuur 3. Overzicht van de ligging van boerderij en erf.

Het pand Sint Antoniusstraat 17 ligt net ten noorden van het dorp De Mortel ter hoogte van de splitsing van Koolhof en de Sint Antoniusstraat (figuur 3). Op de kadastrale kaart van de gemeente Gemert-Bakel staat de boerderij als H2222 aangegeven. Het onderzoeksobject ligt op een boerenerf dat aan de zuidzijde grenst aan de Koolhof en aan de oostzijde aan de Sint Antoniusstraat. Aan de west- en noordzijde is het erf omgeven door akkers. Het onderzoeksobject betreft een L- vormige boerderij waarvan het bedrijfsgedeelte parallel en het woongedeelte haaks op de Sint Antoniusstraat georiënteerd ligt. Aan de achterzijde van de boerderij is een grote losstaande schuur aanwezig. Ten westen van het woongedeelte van de boerderij bevindt zich een kleine losstaande schuur.

Figuur 4. Kadasterkaart uit 1832 met het huidige erf erop geprojecteerd.

Het onderzoeksobject betreft een tot dwarshuisboerderij uitgebouwde krukhuisboerderij. Een krukhuisboerderij is een boerderij van het hallenhuis type¹ met een dwars geplaatst woonhuis, dat naar één kant is uitgebouwd waarbij een L-vormige plattegrond ontstaan is.² Vervolgens is het woonhuis nog een keer naar het oosten uitgebouwd wat geresulteerd heeft in de huidige dwarshuisboerderij.

Op basis van de kadastrale gegevens is de globale bewoningsgeschiedenis van het onderzoekspand te schetsen (figuur 5). Op de kadastrale kaart van 1832 is de boerderij zichtbaar, daar nog vergezeld van een vierkant bijgebouw aan de westzijde (figuur 4). De boerderij heeft op hoofdlijnen al dezelfde plattegrond als de huidige boerderij.

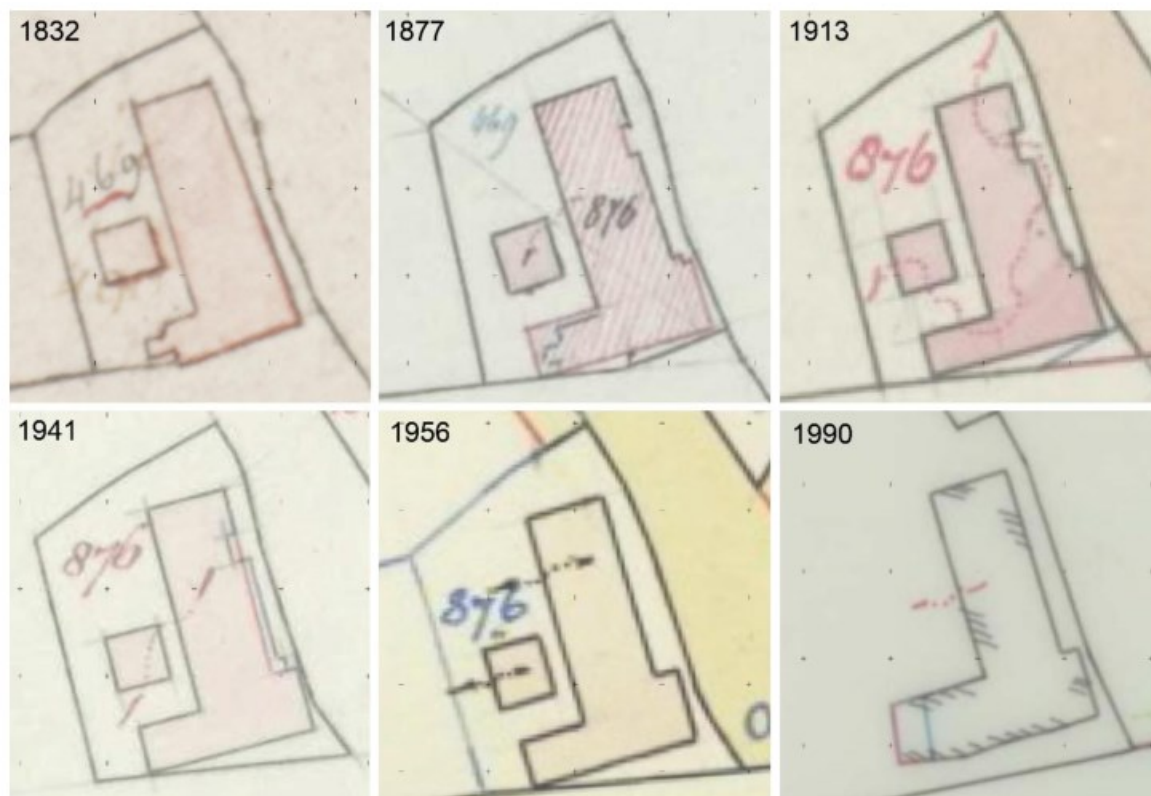
2.2 Bouwgeschiedenis³

Door het raadplegen van het kadaster is inzicht verkregen in de bouwgeschiedenis van de panden en de diverse aanpassingen die in de loop der tijd zijn doorgevoerd. In onderstaande paragrafen worden de verkregen gegevens weergegeven.

¹ Een hallenhuisboerderij is een rechthoekige boerderij met voorin een woongedeelte en achter in een stalgedeelte, gescheiden door een brandmuur. De houten gebintconstructie verdeelt de boerderij in drie beuken.

² [REDACTED] 2005. Bouwkundige termen, Verklarend woordenboek van de westerse architectuur - en bouwstijlen, Leiden, 285

³ Op basis van kadastraal onderzoek door [REDACTED] in 2021

Figuur 5. De ontwikkeling van het onderzoekspand aan de hand van kadastrale veldwerk- en hulp kaartjes.

Op basis van kadastrale veldwerk- en hulpkaarten is de ontwikkeling van de bebouwing binnen het plangebied van de negentiende eeuw tot de twintigste eeuw goed terug te zien (figuur 5).

Kadastrale kaart 1832

In 1832 is er al sprake van een krukhuisboerderij met dezelfde oriëntatie als de huidige boerderij met de kadastrale aanduiding Gemert sectie E 469. Het bedrijfsgedeelte ligt parallel aan de Sint Antoniusstraat. Haaks daarop bevindt zich het woongedeelte. Ten westen van het hoofdgebouw bevindt zich een vierkante schuur of hooiberg. Volgens het kadaster uit 1832 is [redacted] landbouwer, volgens leggenummer 567 (regel 8), in de periode eigenaar van perceel sectie E 469. Het perceel bestaat volgens het kadaster uit een huis, schuur en erf. Het perceel is 8,82 are groot (882 m²). De aangrenzende percelen E476 en E468 horen bij dezelfde eigenaar. De zuidzijde van het pand is het woongedeelte, het bedrijfsgedeelte bevindt zich aan de noordkant. Het pand kan in 1832 tot het type krukhuis gerekend worden. Dat is een rechthoekig hallehuis, waarvan het woongedeelte aan de westzijde een uitbouw heeft. De uitbouw is tegen het oorspronkelijke hallehuis geplaatst. De aanbouw heeft een wat merkwaardige plattegrond. Het lijkt erop dat de aanbouw zelf weer een aanbouw heeft gehad. Het is heel goed mogelijk dat die laatste kleine aanbouw een bakhuis was.

Kadastrale kaart 1877

In kadastraal dienstjaar 1879 wordt dit eigendom verkocht en de bezittingen gaan over naar leggenummer 1811 (regel 20). Nieuwe eigenaar is [redacted] landbouwer. Het perceel is nog steeds bekend onder sectie E 469 met dezelfde grootte en dezelfde omschrijving.

In hetzelfde jaar of een jaar later (dienstjaren 1879 en 1880) vindt "bijbouw" plaats. Het eigendom wordt overgeschreven naar regel 36 en het sectienummer verandert in E 876. De omschrijving blijft

echter hetzelfde, namelijk huis, schuur, erf, met dezelfde grootte (8,82 are). De “bijbouw” van 1879/1880 betreft drie onderdelen van het pand.

- 1. In de zijgevel van het bedrijfsgedeelte aan de straatzijde is een grote schuurdeur aangebracht. Om voldoende hoogte te hebben is de deur niet in de gevel geplaatst, maar iets naar achter geplaatst, zodat een ‘inham’ ontstaat in de gevel.
- 2. De westelijke aanbouw van het krukhuis is in zijn geheel vervangen door een nieuwe aanbouw. Uit oude foto's is af te leiden dat de westelijke aanbouw wat hoogte betreft lager blijft dan de rest van het pand. Iets dat we bij andere krukhuizen vaker zien. De aangebouwde kruk is ondergeschikt aan de hoofdbouw.
- 3. Het woongedeelte is aan de oostkant ook uitgebouwd, waardoor een ander bouwtype ontstaat, namelijk een dwarshuis. De nokrichting van het dwarshuis is gedraaid t.o.v. het bedrijfsgedeelte en heeft een eigen dakconstructie. Dit is het belangrijkste onderdeel van de verbouwing.

Figuur 6. Gevelsteen aan de oostzijde van het woongedeelte met daarop de tekst P.V.O.8, 1877

Figuur 7. Een overzichtsfoto uit 1964 met de boerderij gezien vanuit het zuidoosten. Hier is de situatie zichtbaar zoals die ontstaan is in 1941 (Bron: RCE 094776).

Uit een ingemetselde gevelsteen in de oostelijk gevel van het dwarshuis blijkt dat de verbouwing heeft plaatsgevonden in 1877. Op de gevelsteen is te lezen: P.V.O.8. met daaronder het jaartal 1877. De gegevens zijn kennelijk pas later in het kadaster verwerkt. De betekenis van de inscriptie op de gevelsteen is vooralsnog onduidelijk. Mogelijk verwijzen de letters V.O. naar de familie [REDACTED]

In kadastraal dienstjaar 1886 komt er een nieuwe eigenaar, maar de eigendommen blijven onder hetzelfde leggenummer en sectienummer. De nieuwe eigenaar is dan [REDACTED] en familie. Ook dan blijft de omschrijving en grootte van het perceel hetzelfde als in voorgaande jaren.

Kadastrale kaart 1913

In kadastraal dienstjaar 1913 is er weer een nieuwe eigenaar en de eigendommen gaat over naar leggenummer 3232, regel 39. Nieuwe eigenaar is [REDACTED] en familie. Het perceel is nog steeds bekend als sectie E 876, met dezelfde omschrijving en dezelfde grootte.

In kadastraal dienstjaar 1926 is er een scheiding van goederen. Het pand gaat over naar [REDACTED] en consorten onder hetzelfde leggenummer.

In kadastraal dienstjaar 1932 wordt er verbouwd, maar onduidelijk is wat die verbouwing inhield. De bezittingen gaan over naar regel 51. De omschrijving blijft hetzelfde.

Kadastrale kaart 1941

In dienstjaar 1941 is er weer verbouwd. De zijgevel aan de straatzijde is in dat jaar in zijn geheel vervangen. De teruggeplaatste schuurdeur is verdwenen en de gevel is verhoogd en rechtgetrokken. Het betreft de nu nog bestaande zijgevel met staldeur en hogere schuurdeur, zoals ook zichtbaar is op

een foto uit 1964 (figuur 7). Vanaf dat moment is er sprake van een langgevelboerderij met alle ingangen aan de langszijde.

Kadastrale kaart 1956

In kadastraal dienstjaar 1956 zijn het erf met aangrenzende percelen verenigd tot het nieuwe kadastrale nummer sectie E 1247. Omschrijving van sectie E 1247 is "huis, schuur, erf en weiland" en het perceel is groot 44,70 are (4.470 m²). De aanpassing heeft te maken met de toevoeging van het weiland en het verder rechtekken van de Sint Antoniusstraat. Aan de boerderij worden geen aanpassingen doorgevoerd.

In kadastraal dienstjaar 1960 is er een verkoop en de bezittingen gaan over naar leggenummer 6692, regel 6. Nieuwe eigenaar is [REDACTED] en consorten, landbouwer. Grootte van het perceel en omschrijving zijn ongewijzigd.

In kadastraal dienstjaar 1965 vindt ruilverkaveling plaats. De huidige kadastrale aanduiding is sectie H nr. 2222.

De schuur, die al in 1832 achter de boerderij stond, is tot in 1956 ongewijzigd is gebleven. Pas kort erna is de schuur gesloopt.

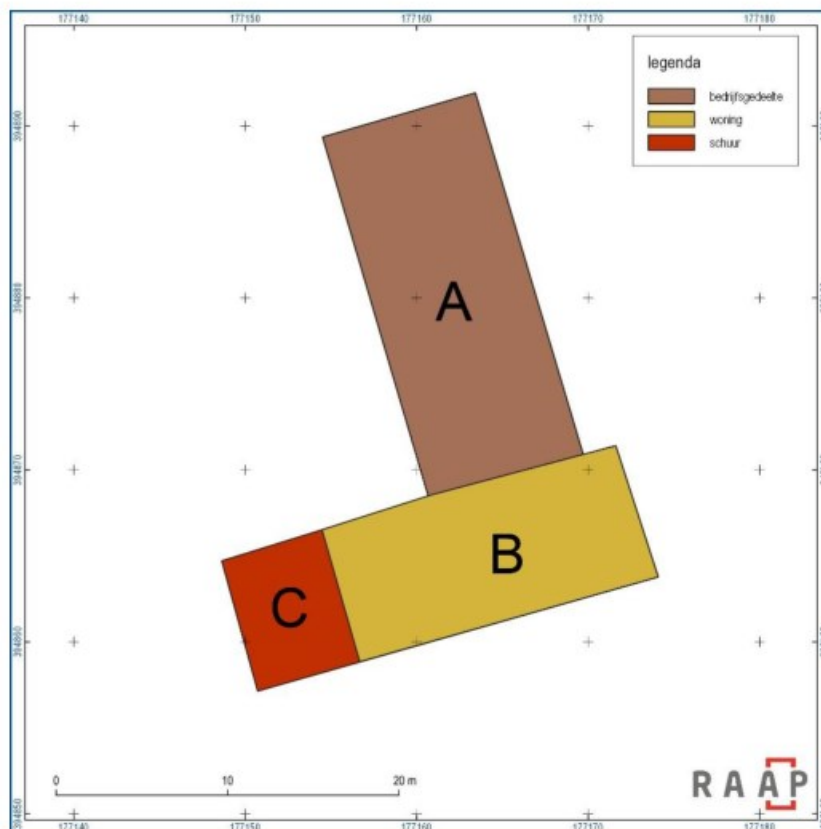
Onduidelijk blijft nog wanneer de westelijke aanbouw is gewijzigd in de huidige situatie. In 1956 was de westelijke aanbouw nog smaller dan de rest van het dwarshuis, maar op de kadasterkaart van 1990 is het gehele woongedeelte overal even breed en hoog. Die wijziging moet hebben plaatsgevonden tussen 1965 en 1990. Op basis van de foto genomen in 1964 blijkt dat verandering pas na dit jaar moet hebben plaatsgevonden. De voorgevel van de westelijke aanbouw is op dat moment overigens ongewijzigd gebleven. Alleen de achterzijde is aangepast.

Tegelijk met deze verbouwing is waarschijnlijk de schuur achter het pand gesloopt en zal ook de grote overstek gerealiseerd zijn aan het woongedeelte van de boerderij. Een overstek die overigens niet past bij een dergelijke boerderij. Waarschijnlijk zijn op dat moment ook de kapconstructies van het bedrijfs gedeelte en het woongedeelte aangepast.

3 Bouwhistorisch onderzoek

3.1 Bouwmassa

De dwarshuisboerderij bestaat uit bouwvolume A, B en C (figuur 8). Bouwvolume A is het rechthoekige bedrijfs gedeelte met oude gebinten van voor 1832. Bouwvolume B betreft het rechthoekige woongedeelte. Het schuurgedeelte dat tussen 1964 en 1990 aan de woning is vast gebouwd wordt tot bouwvolume C gerekend. De grens tussen bouwvolume A en B is niet heel duidelijk, de bouwvolumes grijpen in elkaar. Het eerste gebint van het bedrijfs gedeelte bevindt zich op de overgang van bouwvolume A en B. Vermoedelijk heeft het woongedeelte zich eerst in het verlengde van het bedrijfs gedeelte bevonden en was in die opzet nog onderdeel van een hallehuisboerderij. Vervolgens is al voor 1832 een krukhuisboerderij ontstaan door een uitbouw aan de westzijde. In 1877 werd het woongedeelte ook naar het oosten uitgebreid waarbij een T-boerderij ontstond. Tussen 1964 en 1990 ontstaat de rechthoekige plattegrond van het huidige woongedeelte. De boerderij is een goed voorbeeld van het dynamische groeiproces van boerderijen in Noord Brabant. Het stalgedeelte heeft eigenlijk een ontwikkeling van hallehuisboerderij tot langgevelboerderij doorgemaakt waarbij alle ingangen naar de lange gevel worden verplaatst.

Figuur 8. Plattegrond van de boerderij met onderscheiden bouwvolumes op hoofdlijnen.

3.2 Gevels

Inleiding

Alle gevels van het onderzochte pand worden beschreven per bouwvolume met hun kenmerkende elementen. De gevels worden beschreven met de klok mee, beginnende met de westgevel van het bedrijfsgedeelte.

Bouwvolume A (bedrijfsgedeelte)

Westgevel

De westgevel is een lage gevel onder een zadeldak van asbest golfplaten (figuur 9). De gevel is gemetseld met een licht rode machinale baksteen in een halfsteens verband wat een klampmuur vormt voor een oudere enkelsteens muur. In de gevel zijn vier vensters aanwezig en vier deuren. In het voormalige schuurgedeelte is in het midden van de gevel een houten deur en een houten achtruits venster met roeden onder een houten latei aanwezig. De rest van de deuren en vensters horen bij het stalgedeelte en zijn allen getoogd. Het linker venster is van gietijzer. Elk paar van raam met deur correspondeert met een aparte ruimte in de westelijke zijbeuk van de stal.

Figuur 9. Overzicht van de westgevel van het bedrijfsgedeelte.

Noordgevel

De noordgevel is een topgevel en bestaat uit één bouwlaag (figuur 10). De gevel wordt bekroond door een zadeldak met een houten windveer met overstek. Goed zichtbaar is dat de oostgevel hoger is dan de westgevel. Er is een venster aanwezig op de zolderverdieping met houten luiken bekroond door een betonnen latei met daarboven een rollaag. Er is duidelijk sprake van drie geveldelen uit verschillende bouwfases. Aan de linkerzijde is nog een deel aanwezig dat behoort bij de voorgevel, bestaande uit donkerrode machinale bakstenen opgemetseld in een kruisverband met een gepleisterde plint van cement (1941). Rechts is sprake van een jongere gevel bestaande uit lichtrode machinale baksteen gemetseld in een kruisverband. De bovenzijde van de topgevel is in een later stadium vervangen en in een wildverband uitgevoerd. Helemaal aan de rechterzijde is een scheur in de gevel zichtbaar, deze is ontstaan doordat het metselwerk hier onderdeel is van de halfsteens klampmuur van de westgevel van

het bedrijfsgedeelte.

Figuur 10. Noordgevel van het bedrijfsgedeelte.

Oostgevel

De oostgevel aan de kant van de Sint Antoniusstraat is een langsgevel van één bouwlaag onder een zadeldak met asbestgolfplaten. Hierin zijn, twee grote deuren zichtbaar (figuur 11). Het stalgedeelte bestaat uit donkerrode bakstenen platvol gevoegd en gemetseld met cement in kruisverband met een consequent gebruik van drieklezoren als hoekverband. Deze gevel is tot stand gekomen in 1941 toen men het bedrijfsgedeelte versmald heeft. Op de overgang van het bedrijfsgedeelte naar het woongedeelte zijn nog bouwsporen aanwezig in de vorm van een bloktand, die samenhangen met deze wijzigingen (figuur 12). De gevel is toen hoger opgetrokken, zodat de deuren en met name de grote inrijdeur voor de schuur in de gevel aangebracht konden worden in plaats van terug liggend. Er zijn drie identieke getoogde vensters met roeden aanwezig. Op de foto uit 1964 is echter te zien dat er nog sprake is van waterslagen, die bij de huidige vensters niet meer zichtbaar zijn. Een aanwijzing dat de huidige vensters na 1964 zijn aangebracht.

Figuur 11. De oostgevel van het bedrijfsgedeelte gezien vanaf het oosten.

Figuur 12. De aansluiting van de het bedrijfsgedeelte op het woongedeelte. Rechts, in de noordgevel van het woongedeelte, een detail van de bouwsporen in de vorm van een bloktand, die samenhangen met de wijzigingen in 1941.

Bouwvolume B (woongedeelte)

Oostgevel

De oostgevel van het woongedeelte bestaat uit een topgevel van één bouwlaag onder een zadeldak met grijze betonpannen (figuur 13). De gevel is gemetseld met donkerrode handvorm bakstenen in kruisverband met een consequent gebruik van drieklezoren als hoekverband met platvol voegwerk met een dagstreep. Er zijn twee schuifvensters met houten roeden met een tweedeling aanwezig. Het linker venster bevindt zich net wat hoger dan het rechter venster en heeft het geheng aan de buitenzijde, terwijl het rechter venster het geheng aan de binnenzijde heeft. De hogere positie van het linker venster houdt vermoedelijk verband met de aanwezigheid van een kelder. De inmiddels dichtgezette hierbij behorende kelderlichten zijn nog aanwezig op de foto van de boerderij uit 1964. Er zijn twee muur ankers aanwezig die aan de strijk balk bevestigd zijn. Deze gevel is tot stand gekomen in 1877

waarbij men de krukboerderij heeft uitgebouwd tot een dwarshuis. Het huidige uiterlijk is ontstaan na 1964 wanneer men de afgewolfde gevel heeft verhoogd en het wolfsdak vervangen heeft voor een zadeldak.

Figuur 13. De oostgevel van het woongedeelte waarbij bovenin de verlenging van de voorheen afgewolfde gevel van na 1964 zichtbaar is.

Zuidgevel

De zuidgevel is een langsgevel en bestaat uit één bouwlaag (figuur 14). Deze gevel bestaat uit drie traveeën. De linker- en rechter travee zijn gemetseld met donkerrode handvorm bakstenen in regelmatig kruisverband met een consequent gebruik van drieklezoren als hoekverband met platvol voegwerk met een dagstreep. De middelste travee bestaat uit hergebruikte bakstenen in verschillende steenformaten (breuksteen). In deze middelste travee zijn twee balken opgelegd op een slof (figuur 15). Er zijn twee schuifvensters met houten roeden met een tweedeling aanwezig en een deurportaal met bovenlicht. Ook hier is weer sprake van verschil in hoogte van de vensters. Het rechterdeel van de gevel is tot stand gekomen in 1877, waarbij men de krukboerderij heeft uitgebouwd tot een dwarshuis.

Figuur 14. De zuidgevel van het woongedeelte.

Figuur 15. Details in de zuidgevel. Links en in het midden de twee in de buitenmuur opgelegde balken van oost naar west. Rechts de profilering van deurportaal en bovenlicht.

3.3 Ruimtelijke indeling

Inleiding

De hoofdindeling zoals nu aanwezig is in drie hoofdfases tot stand gekomen. In de eerste fase wordt nog voor 1832 de hoofdvorm van een hallehuis tot een krukhuisboerderij omgevormd. Vervolgens wordt deze krukhuisboerderij omgebouwd naar een dwarshuisboerderij in 1877. Dan wordt in 1941 het bedrijfsgedeelte naar buiten uitgebouwd en verdwijnt de ingang op de kopse kant waarbij een pseudo langgevel boerderij ontstaat maar wel nog met de oude gebinten. Als laatste worden na 1964 de twee aparte kappen bij het woongedeelte tot één grotere kapconstructie samengevoegd. De ingangen bevinden zich bij het bedrijfsgedeelte hoofdzakelijk aan de oostgevel van het pand en bij het woonhuis aan de zuidzijde. Hieronder volgt een beknopte beschrijving van de ruimtelijke indeling van de uit drie travéeën bestaande dwarshuisboerderij.

Woongedeelte

Figuur 16. Woongedeelte met links de woonkamer met Bruynzeel deuren met houtimitatie en de meest oostelijke moerbalk. Rechts is de gang zichtbaar met cementtegels uit het einde van de 19de eeuw. Alle deuren die in verbinding staan met de gang hebben een bovenlicht met kruislings geplaatste houten roeden.

Het woongedeelte bestaat op de begane grond uit een woonkamer, een studeerkamer, een keuken, een hal met de voordeur en een slaapkamer. Op de overgang van woonhuis naar bedrijfsgedeelte bevindt zich een ruimte met toiletten en douche. In het woongedeelte zijn als noemenswaardige interieur elementen de Bruynzeeldeuren van met houtimitatie tussen 1921-1945 te benoemen. Opvallend is de samengestelde balklaag waarvan de moerbalken op de muren zijn ingelegd. De muur aan de noordzijde op de overgang van woon- naar bedrijfsgedeelte is grotendeels vervangen door een jonge kalkzandstenen muur en een ijzeren stijl (figuur 17). In de twee oostelijke traveeën zijn nog eenvoudige oudere vloerdelen aanwezig. Bij de westelijke travee is sprake van kraaldelen Deze draagconstructie is gefaseerd tot stand gebracht.

Figuur 17. De grote onderslagbalken van de balklaag op de begane grond aan de noordzijde waar de oorspronkelijke muur vervangen is door een kalkzand stenen exemplaar (linker foto, rode pijl) of een ijzeren stijl (rechterfoto).

De zolderverdieping is een grote lege ruimte met drie traveeën net zoals op de begane grond. deze zolder is in zijn huidige vorm ontstaan na 1964 toen de twee aparte schilddaken vervangen zijn door

een groot zadeldak. Aan de westzijde zijn in één travee smalle vloerdelen aanwezig en aan de oostzijde bredere nog oudere vloerdelen met een luik in de meest oostelijke travee (figuur 18). De brandmuur en schouw in het midden van de zolder? zijn allen in jonge kalkzandsteen uitgevoerd en dateren van na 1964. Het plafond van de kamer in de zuidoosthoek van het woongedeelte is omhoog gebracht, waarbij de oude vloerdelen van de zolder verhoogd zijn. Op de overgang van de eerste en tweede travee is nog een balk aanwezig die mogelijk nog bij de oorspronkelijke boerderij van voor 1832 hoort. De balk ligt boven het niveau van de grote moerbalken die de vloer draagt. Mogelijk gaat het om een gebintplaat behorend bij de oudste bouwphase met de gebintconstructie zoals die in de stal nog aanwezig is.

Figuur 18. Zolderverdieping verdeeld in drie traveeën. Aan de voorzijde het oostelijke travee met oude vloerdelen met luik. In het midden een travee met ook nog oude vloerdelen en achter in de west travee met smallere vloerdelen uit het einde van de 19de eeuw. Tussen de eerste en tweede travee is nog een balk aanwezig die mogelijk nog bij de oorspronkelijke van boerderij voor 1832 hoort. Aan de rechterzijde is de jonge brandmuur en schouw zichtbaar.

Bedrijfsgedeelte

Het stalgedeelte bestaat uit één driebeukige ruimte met een tussenmuur die de stal in een groot zuidelijk vak en een kleiner noordvak indeelt (figuur 19). Aan de zuidzijde wordt de stal afgesloten door de muur waarin de twee moerbalken zijn opgelegd van het woongedeelte. Vanuit de keuken en de bijkeuken is het bedrijfsgedeelte te bereiken. Aan de straatzijde is het bedrijfsgedeelte toegankelijk via een staldeur en een schuurdeur. Aan de erf kant is een deur aanwezig tegen het woongedeelte aan en één net noordelijk van de tussenmuur.

Deze hele ruimte bevat een oorspronkelijke gebintconstructie bestaande uit zes ankerbalkgebinten op bakstenen stiepen (figuur 19). Boven de ankerbalkconstructie bevinden zich slieten waar boven op hooi werd opgeslagen. Er zijn drie gebinten waar de onderkant van de stijlen zijn afgezaagd en vervangen door ijzeren stijlen. De bovenkanten van deze stijlen zijn nog aanwezig (zie figuur 21). Vier van de gebinten zijn voorzien van telmerken. Dat zijn de meest noordelijke vier gebinten, deze zijn genummerd van zuid naar noord 1, 2, 3 en 4. Het gaat om gehakte telmerken. Het verschil tussen links en rechts wordt aangegeven door rechts gewone gehakte telmerken te gebruiken en links gehakte gaatjes (figuur 20). Bij de meest noordelijke gebinten is dit nog het geval, maar bij de twee gebinten daar zuidelijk van zijn de telmerken andersom aanwezig. Mogelijk is hier sprake van het herplaatsen van gebinten. Bij de twee zuidelijke gebinten zijn geen telmerken waargenomen. Gehakte telmerken komen voor vanaf de 16de eeuw, maar worden zeker op het platteland tot in de 19de eeuw ook nog gebruikt.⁴ Het meest complete gebint is het strijkgebint aan de noordzijde, tegen de vernieuwde kopgevel, waarbij de afgezaagde gebintplaten nog aanwezig zijn (figuur 22).

Figuur 19. Overzicht stal. Links het zuidelijke stalgedeelte waar drie gebintstijlen zijn afgezaagd en vervangen door ijzeren stijlen. Rechts het noordelijke deel van het bedrijfsgedeelte dat mogelijk het schuurgedeelte was.

⁴ [redacted] 1989, 50

Figuur 20. Details van het strijkgebint met het telmerk vier. Het onderscheid tussen links en rechts wordt aangegeven met gehakte telmerken aan de rechterzijde en gaatjes aan de linkerzijde.

De aanwezige kapconstructie is een gordingenkap die vermoedelijk stamt uit 1941 (figuur 21). De gevel aan de straatzijde is toen strak getrokken en opgehoogd en de oorspronkelijke kapconstructie werd daarbij vervangen en vergroot (figuur 22). Ook van belang is de tussenmuur die een scheiding tussen stal en schuurgedeelte vertegenwoordigt. Deze muur is in verschillende fases tot stand gekomen wat zichtbaar is door het gebruik van verschillende materialen zoals leemstenen, bakstenen en kalkzandstenen. De muur bevat behalve de geïntegreerde gebintstijlen, de leemstenen ook een deurportaal mogelijk uit de oudste bouwfase.

Figuur 21. Overzicht van de vliering van de stal vanuit het zuiden met zicht op de slieten voor het hooi en de jongere gordingenkap die na 1941 is aangebracht. De gebintstijlen steken boven de slieten uit. Alleen in de meest noordelijke travée is aan de oostzijde nog een gebintplaat aanwezig

Figuur 22. Detail van het meest noordelijke gebint tegen de vernieuwde kopgevel. De afgezaagde gebintplaten op de gebintstijlen zijn hier nog goed zichtbaar (rode pijlen). In geel is het gereconstrueerde oude dakvlak aangegeven.

4 Conclusies en advies

Op basis van het bouwhistorisch onderzoek is de cultuurhistorische waarde van de langgevelboerderij aan Sint Antoniusstraat 17 te De Mortel in kaart gebracht. Er is een beschrijving gegeven van de gevels en de ruimtelijke indeling van het pand.

Op basis van het bureauonderzoek is gebleken dat de bewoning minimaal terug gaat tot 1832 en de boerderij een ontwikkeling heeft doorgemaakt van hallehuis tot langgevelboerderij en van krukhuisboerderij naar dwarshuisboerderij. Voor 1832 is er al sprake van een krukhuisboerderij. In 1941 is de langgevelboerderij strak getrokken en vanaf dat moment heeft de boerderij zijn huidige aanzien. In 1990 is er nog sprake geweest van een grote verbouwing waarbij de kappen van woon- en bedrijfs gedeelte worden vervangen. Bij het woongedeelte worden een hoge kap aan de oostzijde en een lage kap aan de westzijde vervangen door één overkoepelend zadeldak. Ook worden dan bakstenen muren vervangen door kalkzandstenen muren in het woon- en bedrijfs gedeelte en wordt het woonhuis naar het westen uitgebouwd.

Op basis van het bouwhistorisch onderzoek zijn de volgende conclusies te trekken met betrekking tot vermoede monumentwaarden:

Bedrijfs gedeelte

Er is sprake van een langgevelboerderij met de indeling van een hallehuisboerderij met zes historische (ankerbalk) gebinten met bijbehorende slieten die een grote ouderdom zou kunnen hebben. De achtergevel is mogelijk nog een oorspronkelijke gevel die zich achter de jongere klampmuur bevindt. De kopgevel heeft op basis van een zeer jonge datering geen monumentwaarde en de uit 1941 daterende langgevel aan de straatkant is ontstaan door een ontwikkeling tot langgevelboerderij. Er is geen sprake van een historische kapconstructie. De oorspronkelijke kapconstructie is vervangen door een gordingenkap in 1941. Er is dan ook geen sprake meer van een historische kapconstructie.

Woongedeelte

Bij het woongedeelte is sprake van een dwarshuis dat in de kern van voor 1832 dateert, maar in zijn huidige vorm vooral in 1877 ontstaan is. Er is een historische balklaag aangetroffen met vloerdelen die deels uit de 19de eeuw dateert en deels uit de 18de eeuw. Ook hier is de oorspronkelijke kapconstructie vervangen door een gordingenkap na 1964. Er is dan ook geen sprake meer van een historische kapconstructie. De interieur elementen die nu zijn aangetroffen dateren uit de 19de eeuw of uit de eerste helft van de 20ste eeuw.

Figuur 23. Twee voorbeelden van historische boerderijen in De Mortel gedocumenteerd door [redacted] Links boerderij van [redacted] in 1922 (Bron: RCE SHBO-F-KU-3131) en rechts boerderij van [redacted] in 1925 (Bron: RCE SHBO-F-KU-3130).

De conclusie op basis van de bovenstaand onderzoek is dat er sprake is van geconstateerde en vermoede monumentwaarden in het pand Sint Antoniusstraat 17 te Mortel. Er is sprake van een historische gelaagdheid die naar voren komt in het bureauonderzoek en in de aanwezige bouwelementen. De gaafheid van de dwarshuisboerderij is groot. In de Mortel is sprake van één vergelijkbare historische boerderij; gemeentelijk monument Lochterweg 20. In de beeldbank van het RCE zijn foto's aanwezig van vergelijkbare historische boerderijen in De Mortel, onderzocht door [REDACTED] in de jaren 20. Op basis van de in deze boerderijen aanwezige historische rieten en houten wanden hebben deze boerderijen een grote ouderdom (figuur 23).

Geadviseerd wordt om in verdere planvorming een uitgebreider bouwhistorisch onderzoek te laten doen. Van belang is vooral het in beeld brengen en documenteren van de oorspronkelijke gebintconstructie, die in het bedrijfsgedeelte en mogelijk nog in het woongedeelte aanwezig is. De datering van de gebintconstructie door middel van dendrochronologisch onderzoek wordt aangeraden. Dit zal meer inzicht verschaffen in de ouderdom en de cultuurhistorische waarde van de constructie in het bijzonder en het onderzoekspand in zijn geheel.

Literatuur

- [REDACTED] e.a., 2003. Het boerderijenboek. Zwolle.
- [REDACTED] 2005. Bouwkundige termen, Verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie. Leiden.
- [REDACTED], 2009. Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek. Lezen en analyseren van cultuurhistorisch erfgoed. Rijksdienst voor het Cultureel erfgoed.
- [REDACTED] 1989. Houten kappen in Nederland, 1000-1940, Bouwtechniek in Nederland 2. Delft.

Overzicht van figuren, tabellen, bijlagen en appendices

Figuren:

Figuur 1. Onderzoekspand Sint Antoniusstraat 17 in De Mortel, gezien vanuit het zuidoosten.	4
Figuur 2. Locatie van het onderzochte pand net ten noorden van De mortel.(rode kader).	6
Figuur 3. Overzicht van de ligging van boerderij en erf.	8
Figuur 4. Kadasterkaart uit 1832 met het huidige erf erop geprojecteerd.	9
Figuur 5. De ontwikkeling van het onderzoekspand aan de hand van kadastrale veldwerk- en hulp kaartjes.	10
Figuur 6. Gevelsteen aan de oostzijde van het woongedeelte met daarop de tekst P.V.0.8, 1877	11
Figuur 7. Een overzichtsfoto uit 1964 met de boerderij gezien vanuit het zuidoosten. Hier is de situatie zichtbaar zoals die ontstaan is in 1941 (Bron: RCE 094776).	12
Figuur 8. Plattegrond van de boerderij met onderscheiden bouwvolumes op hoofdlijnen.	14
Figuur 9. Overzicht van de westgevel van het bedrijfsgedeelte.	15
Figuur 10. Noordgevel van het bedrijfsgedeelte.	16
Figuur 11. De oostgevel van het bedrijfsgedeelte gezien vanaf het oosten.	17
Figuur 12. De aansluiting van de het bedrijfsgedeelte op het woongedeelte. Rechts, in de noordgevel van het woongedeelte, een detail van de bouwsporen in de vorm van een bloktand, die samenhangen met de wijzigingen in 1941.	17
Figuur 13. De oostgevel van het woongedeelte waarbij bovenin de verlenging van de voorheen afgewolfde gevel van na 1964 zichtbaar is.	18
Figuur 14. De zuidgevel van het woongedeelte.	19
Figuur 15. Details in de zuidgevel. Links en in het midden de twee in de buitenmuur opgelegde balken van oost naar west. Rechts de profilering van deurportaal en bovenlicht.	19
Figuur 16. Woongedeelte met links de woonkamer met Bruynzeel deuren met houtimitatie en de meest oostelijke moerbalk. Rechts is de gang zichtbaar met cementtegels uit het einde van de 19 ^{de} eeuw. Alle deuren die in verbinding staan met de gang hebben een bovenlicht met kruislings geplaatste houten roeden.	20
Figuur 17. De grote onderslagbalken van de balklaag op de begane grond aan de noordzijde waar de oorspronkelijke muur vervangen is door een kalkzand stenen exemplaar (linker foto, rode pijl) of een ijzeren stijl (rechterfoto).	20
Figuur 18. Zolderverdieping verdeeld in drie traveeën. Aan de voorzijde het oostelijke travee met oude vloerdelen met luik. In het midden een travee met ook nog oude vloerdelen en achter in de west travee met smallere vloerdelen uit het einde van de 19de eeuw. Tussen de eerste en tweede travee is nog een balk aanwezig die mogelijk nog bij de oorspronkelijke van boerderij voor 1832 hoort. Aan de rechterzijde is de jonge brandmuur en schouw zichtbaar.	21
Figuur 19. Overzicht stal. Links het zuidelijke stalgedeelte waar drie gebintstijlen zijn afgezaagd en vervangen door ijzeren stijlen. Rechts het noordelijke deel van het bedrijfsgedeelte dat mogelijk het schuurgedeelte was.	22

- Figuur 20. Details van het strijkgebint met het telmerk vier. Het onderscheid tussen links en rechts wordt aangegeven met gehakte telmerken aan de rechterzijde en gaatjes aan de linkerzijde. 23
- Figuur 21. Overzicht van de vliering van de stal vanuit het zuiden met zicht op de slieten voor het hooi en de jongere gordingenkap die na 1941 is aangebracht. De gebintstijlen steken boven de slieten uit. Alleen in de meest noordelijke travee is aan de oostzijde nog een gebintplaat aanwezig 24
- Figuur 22. Detail van het meest noordelijke gebint tegen de vernieuwde kopgevel. De afgezaagde gebintplaten op de gebintstijlen zijn hier nog goed zichtbaar (rode pijlen). In geel is het gereconstrueerde oude dakvlak aangegeven. 24
- Figuur 23. Twee voorbeelden van historische boerderijen in De Mortel gedocumenteerd door [REDACTED]
[REDACTED] Links boerderij van [REDACTED] in 1922 (Bron: RCE SHBO-F-KU-3131) en rechts
boerderij van [REDACTED] in 1925 (Bron: RCE SHBO-F-KU-3130). 25

Tabellen:

- Tabel 1. Administratieve gegevens. 7